

Rapport 2011:73

Arkeologisk förundersökning

Nygamla lämningar vid Klosterhotellet

RAÄ 21

kv Klostret 1

Vadstena stad och kommun

Östergötlands län

Mats Magnusson

ÖSTERGÖTLANDS MUSEUM
AVDELNINGEN FÖR ARKEOLOGI

Nygamla lämningar vid Klosterhotellet

Innehåll

Sammanfattning	2
Inledning	4
Områdesbeskrivning	4
Syfte	5
Metod och dokumentation	5
Resultat	6
Fyndmaterialet	8
Referenser	8
Tekniska uppgifter	11
 Bilaga 1. Fyndlista	 12
Bilaga 2. Ritningar	14
Bilaga 3. Schaktplan	16

Omslagsbild: Klosterkyrkan mot öster. Foto Mats Magnusson, ÖM

Ö S T E R G Ö T L A N D S M U S E U M
A V D E L N I N G E N F Ö R A R K E O L O G I

Box 232 • 581 02 Linköping • Tel 013 - 23 03 00 • Fax 013 - 12 90 70
info@ostergotlandsmuseum.se • www.ostergotlandsmuseum.se

Sammanfattning

Under juni 2011 utförde Östergötlands museum en arkeologisk förundersökning, i form av schaktningsövervakning, i samband med att Klosterhotellet och klosterkyrkan kopplades till fjärrvärmenätet i Vadstena stad och kommun. Arbetet utfördes på uppdrag av Rindi Vadstena AB. Utmed det ca 92 meter långa schaktet påträffades två äldre strandskoningar, klostermuren och tidigare undersökta murar från klosterbyggnader.

Mats Magnusson
antikvarie

Figur 2. Utdrag ur digitala Fastighetskartan, blad 084 69, med undersökningsområdet markerat. Skala 1:5 000.

Inledning

Östergötlands museum utförde under juni 2011 en arkeologisk förundersökning, i form av schaktningsövervakning, i samband med grävning av fjärrvärmeschakt. Arbetet skedde i kv Klostret i Vadstena och syftade till att förse Klosterhotellet och klosterkyrkan med fjärrvärme. Totalt undersöktes ca 92 löpmeter schakt.

Den arkeologiska förundersökningen utfördes efter beslut från Länsstyrelsen Östergötland. Uppdragsgivare och ansvarig för de arkeologiska kostnaderna var Rindi Vadstena AB. Ansvarig för den arkeologiska förundersökningen och utformningen av rapporten var undertecknad.

Områdesbeskrivning

Inom Vadstena stadsområde är spår efter förhistoriska lämningar sparsamma. Lösfynd från stenåldern har påträffats inom området, men endast i sådan omfattning att de hittills tolkats som tappade eller ditförda föremål. Öster om staden har brandgravar från äldre järnålder undersökts och söder och sydost om staden finns ett gravfält samt ett par gravar från yngre järnåldern (Karls-son 2008). På klosterkyrkogården finns en runsten, vars ursprungliga placering är osäker. Den s k ”Vadstenabrakteaten”, en guldbrakteat från folkvandringstid, har även den en osäker proveniens.

Orten Vadstena omtalas i de skriftliga källorna första gången år 1268. Där fanns då ett betydande kungligt gårdskomplex med en palatsbyggnad. Gården donerades av kung Magnus och drottning Blanka år 1346 för byggandet av heliga Birgittas klosterstiftelse (Fritz 2000a:59ff). I samband med klosteretableringen började staden växa fram och den fick sina stadsprivilegier år 1400. Palatset och området kring det undersöktes på 1950- och 1960-talen (Andersson 1972). Vid undersökningarna påträffades lämningar som tyder på att det funnits äldre träbebyggelse på platsen. Bland fynden fanns ett engelskt mynt daterat till 978-1016 e Kr (Stibéus 2000:45ff).

Ett hundratal meter söder om kungsgården låg sockenkyrkan S:t Per. Kring år 1830 revs den senmedeltida gotiska kyrkan men dess torn fick stå kvar. Idag ingår det i byggnaden Rödornet (Hasselmo 1982). Rester efter en äldre romansk stenkyrka har påträffats vid flera arkeologiska undersökningar. År 2006 framkom en runristad gravhäll (tidigkristet gravmonument) vilket kan tyda på att det funnits en kyrka på platsen redan på 1000-talet, sannolikt en föregångare till den romanska stenkyrkan (Lundberg i manus). Huruvida det funnits en gård eller by i närheten av sockenkyrkan är okänt.

Vadstenas centrala placering i ett bördigt jordbruksområde gjorde staden till en viktig knutpunkt för handeln under senmedeltiden. Den starka kopplingen till klostret innebar att staden även var ett mäktigt andligt centrum.

Efter reformationen 1527 minskade klostrets betydelse och det skedde en tillbakagång för staden. År 1544 beslutade riksdagen i Västerås att en av de nya riksborgarna skulle uppföras i Vadstena. På 1570- och 80-talen fick staden ett kortvarigt uppsving då Johan III lät göra stora ombyggnationer av slottet (Fritz 2000b:202).

Inne på Klosterkyrkogården påträffades en stenläggning utmed Lastköpingsgatan vid en undersökning 1956. Stenläggningen tolkas som en äldre sträckning av Lastköpingsgatan. Utmed gatan hade tre ”stationer”, märkta med bokstäverna A-C, ristats i kalkstenshällar som låg på stenbeläggningen (SR 38 A-C).

Under perioden 1926-30 undersöktes området väster om klosterkyrkan och här påträffades bl a klostrets talehus, boktryckeri och sjukstuga (Berthelson 1928). Det undersökta områdets södra del kom att beröras av den nu aktuella schaktningsövervakningen.

År 1979-80 framkom flera murar, i sten och tegel, utmed Munkklostrets västsida. Dessutom påträffades ett stenlagt golv med vattenränna och en brunn. Dessa konstruktioner tolkades som tillhörande munkarnas badstuga och prevetgång (Hasselmo 1982).

Vid en undersökning 1985-86 grävdes ett schakt från Myntbacken och norrut längs Lasarettsgatan, väster om Munkklostret. Flera murar påträffades utmed sträckan,

Figur 3. Klosterhotellets norra fasad som det såg ut vid de arkeologiska undersökningarna 1926-28 (Forrvännen 1928-29).

bl a vad som tolkas som munkarnas prevetgång, som löper rakt ut från Munkklostrets huvudbyggnad nära den norra flygeln (Nydolf 1988).

Öster om Munkklostret utfördes 1979 en arkeologisk undersökning där korsgången mellan Klosterkyrkan och Munkklostret frilades (Forslund 2005).

Syfte

Syftet med förundersökningen, som genomförs i form av schaktningsövervakning, var att tillse att fast fornlämning berördes i så liten omfattning som möjligt. Fornlämningar som framkom skulle dokumenteras avseende karaktär och omfattning samt om möjligt dateras. Målet var att resultatet skulle kunna kopplas till tidigare undersökningar och därigenom ge en utökad och fördjupad kunskap om det aktuella området.

Metod och dokumentation

Undersökningen började med att ett schakt togs upp, med maskin, kring den befintliga fjärrvärmeledningen som löper utmed Vätterns strand. Därifrån grävdes schaktet österut över Lasarettsgatan, längs Klosterhotelllets norra sida där en anslutning in i hotellet gjordes, samt vidare till Klosterkyrkan.

Figur 4 t v. Den västra delen av schaktet med Vättern i fonden, mot väster. Foto Mats Magnusson, ÖM.

Figur 5 nedan. Adresskartan över Vadstena med schakt och påträffade anläggningar markerade. Skala 1:500.

Schaktet var ca 1,0 m brett, 0,8 m djupt och 92 m långt. Schaktet och påträffade anläggningar samt höjder mättes in med RTK-GPS.

Ett antal fynd tillvaratogs vid undersökningen. Dessa förvaras, i avvaktan på slutgiltig fyndfördelning, i museets klimatanpassade magasin under accessionsnummer ÖLM C4580. Dokumentationsmaterialet förvaras på Östergötlands museum.

Resultat

Ett schakt öppnades upp runt en befintlig fjärrvärmeledning som löper utmed Vätterns strand väster om klosterbyggnaderna. Marken bestod här av utfyllnadsmaterial i form av jord, lera samt diverse sopor och byggnadsavfall från 1700-1900-talen.

Schaktet grävdes därefter österut mot Klosterhotellets norra flygel. Cirka 8 m från dagens strandskoning påträffades en äldre, ca 1,2 m bred, skoning bestående av

stenblock i storleken 0,6-0,8 m i diameter. Stenblocken framkom under ca 0,3 m torv och matjord. Sträckningen på denna strandskoning stämmer överens med strandslinjen från 1705 års karta (se figur 7).

Utfyllnadslagren på den östra sidan om strandskoningen innehöll jord, sand och raseringslager med mycket tegel. En stenpackning vilken sannolikt fungerat som ännu en strandskoning korsade schaktet ca 4 m innanför den förra. Stenpackningen bestod av stenar i storleken 0,25-0,60 m i diameter och var ca 3,2 m bred. Stenarna uppträdde ca 0,4-0,5 m under markytan och innanför dem förändrades markförhållandena på nytt. Utfyllnadsmaterialet bestod här av grå sand uppblandat med raseringsmassor, innehållande rikligt med medeltida tegel, vilandes på ett ca 0,08 m tjockt lager av beige sand med tegelkross.

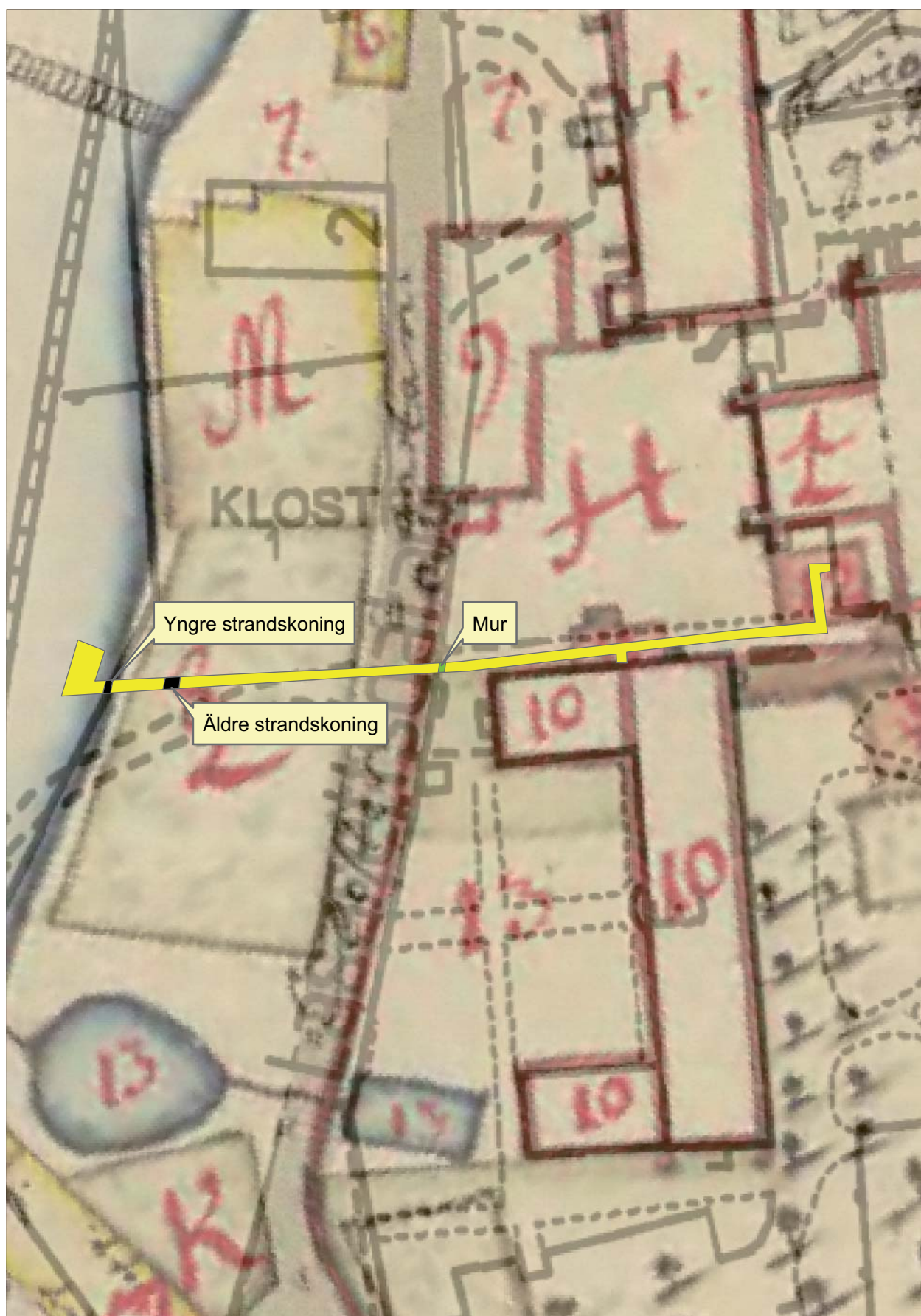
Under utfyllnadsmaterialet framkom ett kulturlager på ca 0,9 m djup under markytan. Kulturlagret bestod av ett, i ytan, bränt bark- och flisskikt innehållandes ben, tegel och träbitar. Ovanpå den brända ytan påträffades en hel del djurben och keramik. Kulturlagret kunde genom provgropar följas i ca 8 m innan schaktdjupet inte längre nådde ner till kulturlagernivån. Längs den sträcka där lagret dokumenterades kunde det konstateras att det hade en svag stigning mot öster (ca 0,2-0,3 m utmed den undersökta sträckan). Bark- och flislagret tolkas som ett tidigt utfyllnadslager vilket sannolikt är medeltida.

Vid korsandet av Lasarettsgatan visade det sig att i stort sett hela gatan, ned till schaktdjupet, var urschaktad och återfylld med sand och grus. Längs gatans östra sida påträffades grundstenar till klostermuren på ca 0,2 m djup under asfalten. Grundmurens konstruktion var av skalteknik där de yttre stenarna var ca 0,35-1,25 m i diameter och fyllningen mellan dem bestod av mindre stenar och bruk. Då inga andra alternativ fanns plockades tre större stenar bort från grundmuren för att göra de möjligt att passera med fjärrvärmeledningen. Direkt innanför den ca 1,2 m tjocka grundmuren framkom en ca 1,7 m bred, sluttande, konstruktion bestående av fältstenar och kalkstenar sammanfogade med cement. Denna konstruktion har sannolikt varit någon form av ramp eller stötta som uppförts vid utgrävningarna 1926-30.

Området öster om klostermurens grundstenar är sedan tidigare utgrävt och återfyllt med beige sand vilket medförde att inga ytterligare kulturlager kom att grävas. Längs sträckan utmed Klosterhotellets norra sida påträffades fem konstruktioner

Figur 6. Schaktets fortsättning österut längs Klosterhotellets nordsida, fotograferat mot väster. Kalkstenshällarna skyddar äldre murar. Foto Mats Magnusson, ÖM.

Figur 7. 1705 års mätning över Vadstena (LMS Akt: D121-1:4) på Adresskartan med schakt och anläggningar markerade.

av tegel med ovanpåliggande kalkstenshällar. Dessa konstruktioner är byggda, som skydd, kring mur- och byggnadsrester från klostertiden. Samtliga konstruktioner var dock genombrutna av ett äldre avloppsschakt som löpte parallellt med det nu aktuella. Tack vare detta kunde fjärrvärmeledningen dras utan att några större ingrepp behövde göras i de skyddande konstruktionerna och inga alls i de gamla murarna.

Norr om Klosterhotellet och de bevarade klosterruinerna valdes en östligare dragning av schaktet till Klosterkyrkan än ursprungligen planerat då orörda kulturlager påträffades utmed kyrkans förlängda västsida. Närmast kyrkobyggnaden var det dock sedan tidigare utgrävt och återfyllt med sand.

Fyndmaterialet

Totalt består fyndmaterialet av 15 poster och utgörs till störst del av yngre rödgods och djurben. Keramiken kan grovt dateras till perioden 1400-1700.

Referenser

- Andersson, I. 1972. *Vadstena kungsgård och kloster*. Kungliga Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien. Uppsala.
- Berthelson, B. 1962. *Vadstena kungsgård och kloster*. Proxima Thule. Stockholm.
- Forslund, K. 2005. Klosterkyrkan. Rapportsammanställning. Riksantikvarieämbetet.
- Fritz, B. 2000. Det medeltida Vadstena. I: *600 år i Vadstena. Vadstena stads historia från äldsta tider till år 2000*. Red. Göran Söderström. Västervik.
- Hasselmo, M. 1982. *Vadstena*. Riksantikvarieämbetet och Statens historiska museer. Rapport. *Medeltidsstaden* 36. Stockholm.
- Karlsson, E. 2008. *Gravar på Galgebergsgärdet*. Kv Cisternen 6, Vadstena stad och kommun. Östergötlands länsmuseum, rapport 2008:105. Linköping.

Figur 8. Den påträffade grundmuren till klostermuren, mot ÖNÖ. Foto Mats Magnusson, ÖM.

Figur 9. Grundmuren efter borttagandet av sten, mot ÖSÖ.
Foto Mats Magnusson, ÖM.

Figur 10. Schaktets anslutning till Klosterbotellet. Foto Mats Magnusson, ÖM.

Figur 11. Schaktets anslutning till klosterkyrkan. Foto Mats Magnusson, ÖM.

Lundberg, A. (i manus). Kyrkorna kring Rödtorner i Vadstena. Östergötlands länsmuseum, rapport. Linköping.

Nydolf, N-G. 1988. *Ett tvärsnitt längs Lasarettsgatan genom det äldsta Vadstena*. Arkeologisk undersökning 1985-1986. Riksantikvarieämbetet och Statens Historiska Museer, rapport UV 1988:3. Stockholm.

Stibeus, S. 2000. Vadstena före staden. I: *600 år i Vadstena. Vadstena stads historia från äldsta tider till år 2000*. Red. Göran Söderström. Västervik.

Stadsarkeologiskt Register (SR)

Lantmäteristyrelsens arkiv. LMS. Akt: D121-1:4. Mätning. Upprättad år 1705.

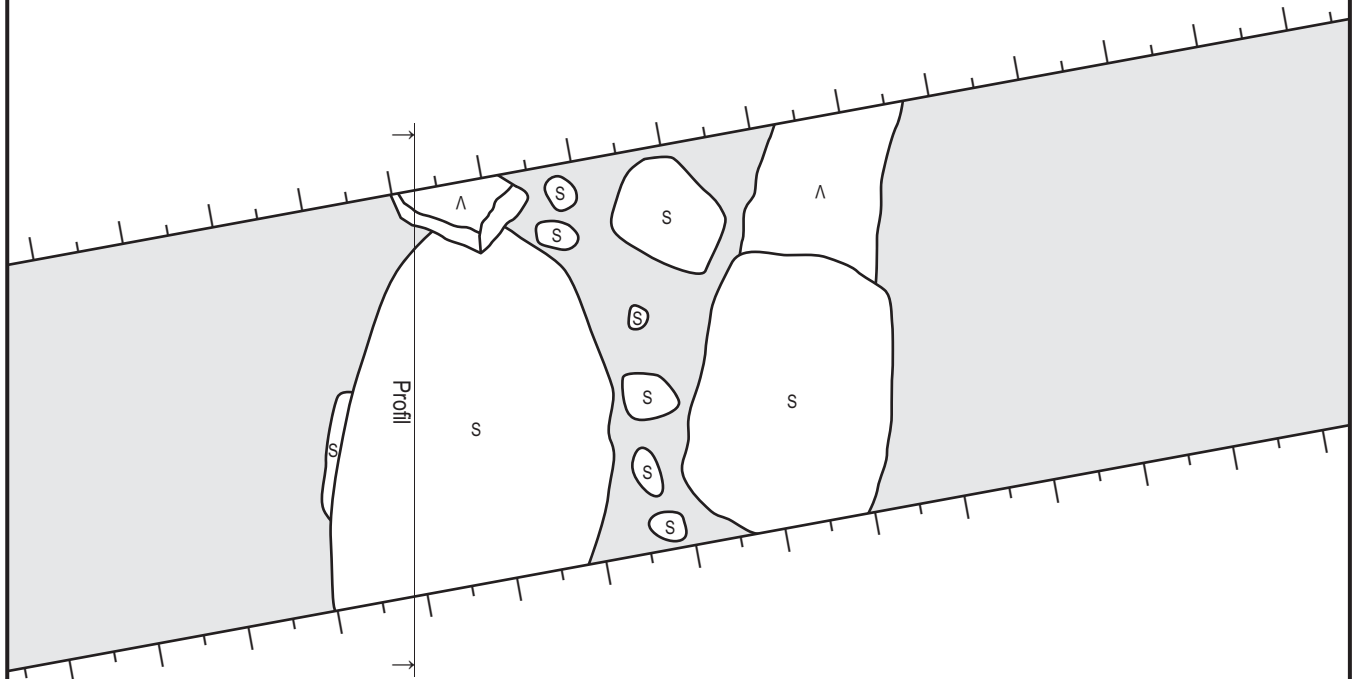
Tekniska uppgifter

Kvarter	Klostret 1
Stad och kommun	Vadstena
Län och landskap	Östergötland
Fornlämningsnummer	RAÄ 21
Ekonomiska kartans blad	084 69 (8E 6j Vadstena)
Koordinater	X6481027, Y1446679
Koordinatsystem	SWEREF99 TM
Typ av undersökning	Arkeologisk förundersökning i form av schaktningsövervakning
Länsstyrelsens dnr	431-592-11
Länsstyrelsens handläggare	Bertha Amaya
Länsstyrelsens beslut	2011-04-06
ÖLM dnr	142/11
ÖLM projektnr	531231
Uppdragsgivare	Rindi Vadstena AB
Kostnadsansvarig	Rindi Vadstena AB
Projektledare	Mats Magnusson
Rapportarbete	Mats Magnusson
Fältarbetstid	2011-06-20--30
Totalt undersöktes	Ca 92 löpmeter
Fynd	ÖLMC4580
Foto	Digitala
Analyser	-
Grafik	Mats Magnusson
Renritning	Lasse Norr
Grafisk form	Lasse Norr
Dokumentationsmaterialet förvaras på Östergötlands museum.	
Ur allmänt kartmaterial	© Lantmäteriverket MS2008/06551
ISSN 1403-9273	Rapport 2011:73 © Östergötlands museum

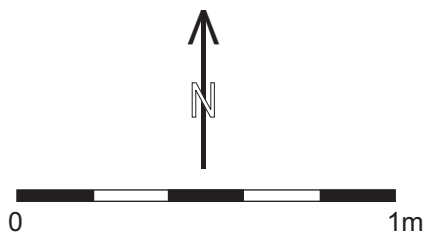
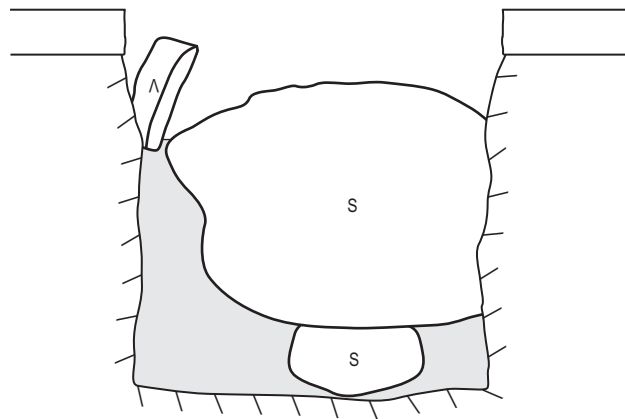
Bilaga 1. Fyndlista

Invnr	Fynd	Antal	Föremål	Typ	Del	Material 1	Material 2	Teknik 1	Teknik 2	Vikt	
C4580	01	1	Kärl		Mynning	BII:4		Drejat		4,4	
C4580	02	32	Ben	Animalie	Blandat	Ben				900	
C4580	03	1	Oidentifierat							10,7	
C4580	04	1	Kärl		Buk	BII:3		Drejat		6,2	
C4580	05	15	Kärl		Blandat	BII:4	Vitlera	Drejat		82,4	
C4580	06	1	Kärl		Buk	CII:2		Drejat		20,2	
C4580	07	1	Slagg			Slagg				3,6	
C4580	08	2	Kärl		Blandat	BII:4	Vitlera	Drejat	Engobe	50	
C4580	09	1	Kärl		Buk	BII:4		Drejat		7,8	
C4580	10	1	Ben			Ben				171	
C4580	11	1	Kärl		Buk	BII:4		Drejat		23,4	
C4580	12	3	Kärl		Blandat	BII:4		Drejat		39,1	
C4580	13	2	Kärl		Buk	BII:4		Drejat		1,8	
C4580	14	1	Ben	Animalie	Tand	Ben				1,8	
C4580	15	2	Kalkbruk			Kalkbruk				102	

	Fragm	Ruta	Lager	Anmärkning
	F	17,20 m	Toppen av k-lager	Klar glasyr på insidan.
	F	22 m		
	F	22 m		Hårt bränt BII:4 eller tegel.
	F	22 m	0,85-0,90 m um	
	F	22 m	0,85-0,90 m um	Blandat klar och grön glasyr. Vissa fragment har vitleredekor.
	F	22 m	0,85-0,90 m um	Uttaget till Lasses refsamling.
	F	22 m	0,85-0,90 m um	
	F	22 m	0,90 m um i k-lager	Ett bottenfragment med vitlereengobe och klar glasyr. Ett svallat bukfragment med klar glasyr på insidan och vitleredekor med klar och grön glasyr på utsidan.
	F	Provgrop 22 m	0,95 m um i flislager	Mörk grön glasyr på insidan, stänk av glasyr på utsidan.
	F	Provgrop 22 m	1,35 m um i bottnen	Ben för ev datering.
	F	22 m	I bottnen	Lösfynd. Tjockt gods med klar glasyr på insidan.
	F	25 m	0,90 m um	Ett bukfragment av rött gods med klar glasyr på insidan och stänk av glasyr på utsidan. Ett bukfragment av mörkt gods med mörk grön glasyr på insidan och stänk av glasyr på utsidan. Ett mynnings- och bukfragment av mörkt gods med mörk grön, nästan svart, glasyr på insidan och stänk av glasyr på utsidan, verkar vara tillverkningsskadat.
	F	Intill klostermuren	0,60 m um	Ett spjälkat bukfragment av rött gods med klar glasyr på insidan. Ett bukfragment av mörkt gods med grön glasyr på insidan.
	F	Intill klostermuren	0,60 m um	Fragment av tand.
	F	Klostermuren		Klostermuren V om N flygel. Murbruksprov.

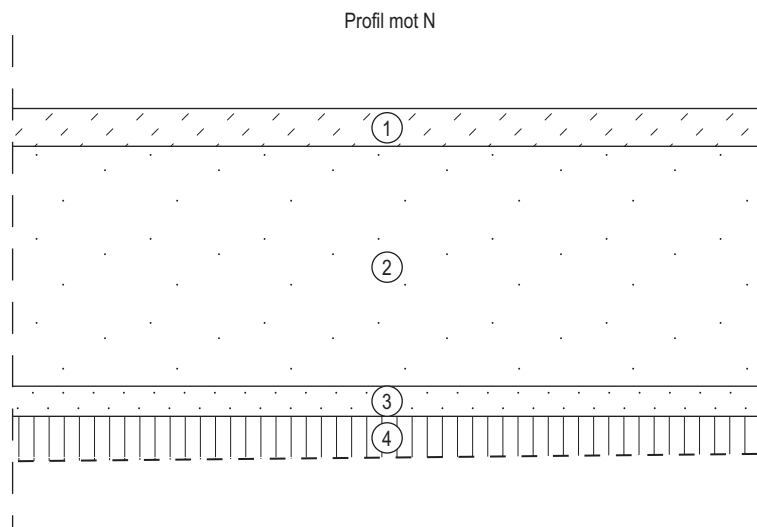

Profil mot Ö

Munkklostret
kv Klostret
Vadstena stad och kommun, Ög
RAÄ 21
Plan- och profilritning
Skala 1:20
Dnr 142/11
2011-06-27 Mats Magnusson
Renritning Lasse Norr

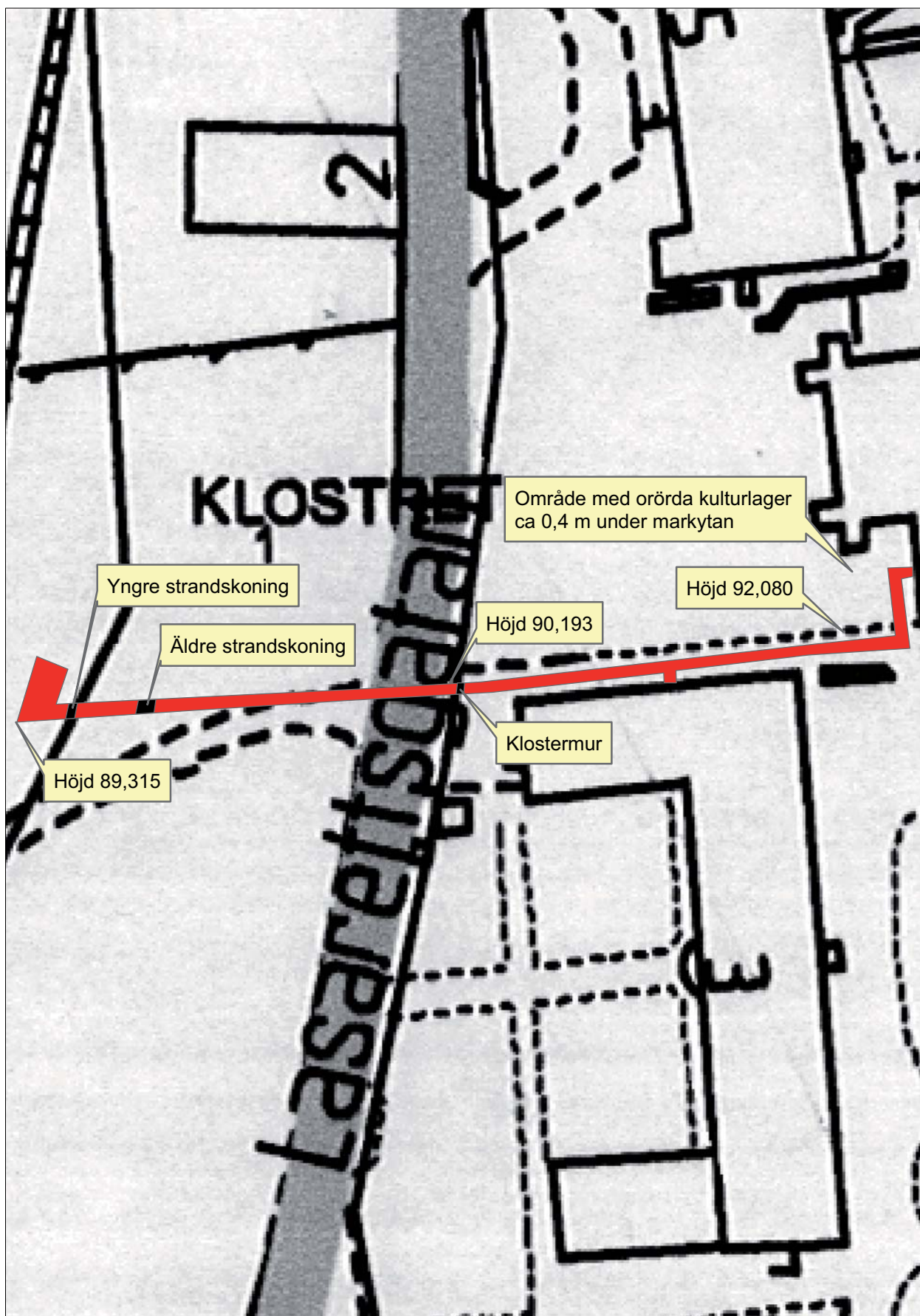
Profil direkt öster om den äldre strandskoningen

- 1 Grästorv
- 2 Raseringslager, grå sand
- 3 Beige sand med tegelkross
- 4 Kulturlager med bark, flis, ben och tegel

Munkklostret
kv Klostret
Vadstena stad och kommun, Ög
RAÄ 21
Profilritning
Skala 1:20
Dnr 142/11
2011-06-21 Mats Magnusson
Renritning Lasse Norr

Höjder mätta från markytan. Skala 1:500

Under juni 2011 utförde Östergötlands museum en arkeologisk förundersökning, i form av schaktningsövervakning, i samband med att Klosterhotellet och klosterkyrkan kopplades till fjärrvärmenätet i Vadstena stad och kommun. Utmed det ca 92 meter långa schaktet påträffades två äldre strandskoningar, klostermuren och tidigare undersökta murar från klosterbyggnader.